

РІЗНОАСПЕКТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛИБИН РІДНОЇ МОВИ

(Грещук В. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці / Василь Грещук / Упор. Р.Бачкур. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 520 с.)

Рецензоване видання демонструє широкий спектр мовознавчих зацікавлень доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, директора Інституту українознавства при ПНУ Василя Васильовича Грещука: з-поміж них вирізняються ті, які стосуються насамперед проблем словотвору, лексикології, діалектології, питань розвитку української мови в різні історичні періоди, аналізу ролі окремих особистостей у розвої лінгвістичної україністики. Відповідно до цього й структурована праця: вона складається з восьми розділів-циклів, у кожному з яких тематично згруповані роботи, написані в різний час.

Як відомий в Україні та за її межами дослідник словотвірного рівня мови В.Грещук багато розвідок присвятив дериватологічним студіям, частина з яких представлена в розділі *«Теоретичні питання словотвору»*. У них увагу автор зосереджує на підведенні підсумків і окресленні перспектив сучасної дериватології, з'ясовує місце словотвору в сучасній науковій парадигмі, аналізує передумови формування і напрямки майбутнього розвитку семантичної дериватології, наголошує на необхідності функціонально-комунікативної інтерпретації семантичної сфери словотвірних одиниць, на потребі визначення їх функцій у формально-семантичній організації мовлення. Лінгвіст, аналізуючи здобутки сучасного вчення про словотвір, вказує на те, що «окреслення подальших шляхів розвитку вчення про словотвір пов'язане ... з його інтенсифікацією та екстенсифікацією, тобто, з одного боку, з поглибленням дослідження вже традиційних проблем з урахуванням найновіших досягнень мовознавчої науки і новими емпіричними знаннями, а з іншого боку, з розширенням аспектів вивчення словотвору, формуванням нових поглядів на відомі проблеми, залученням даних суміжних галузей знань про мову» (с. 15).

Увагу проникливого знавця і вдумливого дослідника рідної мови привертають проблеми зв'язку і співвідношення словотвірних мотиваційних відношень та полісемії похідних слів, явище лексикалізації словотворчих афіксів у мовленнєвому потоці. Як учень і послідовник ідей професора Івана Ковалика В.Грещук подає скрупульозний аналіз дериватологічної концепції відомого мовознавця, праці якого значною мірою й спричинилися до виділення словотвору в окрему галузь лінгвістичних знань.

В.Грещук уперше звернув увагу на необхідність зміщення у дослідженні словотвору акценту з дериваційних формантів на твірну базу й обґрунтував доцільність і актуальність саме осново центричного підходу, не применшуючи важливості й напрацювань форманто центричного, тому цілком логічним є введення до структури аналізованого видання публікацій, які об'єднані у розділ *«Основоцентричні дослідження лексичної деривації»*. У ньому вміщені розвідки, у яких автор висвітлює історію, стан та перспективи осново центричної дериватології, з'ясовує роль твірної основи як типологізувального чинника у словотворі, визначає поняття словотвірної парадигми у сучасній дериватології, характеризує словотворчу спроможність прикметників сучасної української мови та порівнює їх з аналогічними в польській мові. Мовознавець стверджує, що *«перспективи основоцентричного вивчення словотвору пов'язані з послідовним розширенням дослідження дериваційної поведінки ... твірних слів аж до повного охоплення всієї твірної бази з тим, щоб виявити типологію словотвору, в якій типологізувальним чинником буде твірна основа»* (с. 103).

Праці, присвячені аналізу структури й семантики відприкметникових та віддієслівних похідних з погляду як синхронії, так і діяchronії, репрезентовані в розділі *«Семантико-словотвірна структура абстрактних деад'єктивів та девербативів»*. Назвемо тільки деякі з них: *«Історичний розвиток словотвірної структури українських іменників на -ість (-ость)»*, *«Історія словотвору українських відприкметникових іменників на -ство, -ота, -ина, -изна в порівнянні з російськими»*, *«Семантичні зв'язки між іменниками на -ість і їх твірними в сучасній українській мові»*, *«Спільнокореневі девербативи на -ба, -ння в сучасній українській мові»* та ін.

Цікавими є спостереження лінгвіста над мовою творів українського красномовства минулого й сьогодення. Вони висловлені в численних розвідках, що об'єднані в рубриці «Художнє слово». Перу В.Грещука належать ґрунтовні описи, що стосуються лексичних особливостей новел В.Стефаника та Марка Черемшини, ролі поетичної творчості І.Франка в розвитку лексичного складу української літературної мови кінця XIX – початку XX ст., оказіонального слововживання у віршових творах Б.-І.Антонича, мовних особливостей мистецьких полотен С.Пушика. Розуміючи, що «слово для кожного митця – це будівельний матеріал, з якого тчуть мовну канву художнього твору, однак узор на канві у справжніх письменників ніколи не повторюються» (с. 274), В.Грещук визначає саме ті індивідуальні мовно-зображальні засоби, що є характерними для творчих особистостей, мову творів яких він аналізує.

У розділі «Українська літературна мова у взаємодії з діалектами» відомий лінгвіст з'ясовує роль І.Франка у формуванні єдиної української літературної мови, характеризує особливості вживання різнорівневих рис південно-західних діалектів у мові творів В.Стефаника. Аналізуючи взаємодію територіальних діалектів з літературною мовою в українських художніх творах, В.Грещук першим в українському мовознавстві визначає чотири типи таких взаємовідносин: 1) вкраплення окремих діалектизмів у мову твору; 2) інкрустація стилізованого під певну говірку мовлення персонажів у канву літературного твору; 3) залучення діалектного мовлення в максимально повному обсязі для індивідуалізації героїв і створення відповідного колориту та 4) використання гуцульського говору в ролі літературної мови (с. 359).

Як людина з чіткою громадянською позицією у відстоюванні прав української мови на повноцінне функціонування в державі, вважаючи мову потужним засобом національної консолідації, В.Грещук аналізує стан та перспективи рідної мови в Україні, її роль у збереженні самобутності українців за кордоном. Свої роздуми та конкретні пропозиції вчений висловлює у статтях, згрупованих у розділі «Українська мова і сучасне суспільство». Написане характеризує автора як активного громадянина-українця, який «послідовно, не декларативно, ... а на концептуальних засадах, на багатому мовному матеріалі

відстоює пріоритети рідної мови, доводить її суспільну, політичну, культурну й освітньо-розвивальну функції» (с. 5). В.Грещук переконаний, що «якщо впродовж років українська мова нищилась на державному рівні, то й відроджувати її, активно впроваджувати у всі сфери буття нації теж треба на державному рівні. Успіх може бути забезпечений лише тоді, коли утвердження української мови в статусі державної ... буде розглядатися як важлива складова процесу державотворення» (с. 406).

Органічно вплетений у структуру рецензованого видання і розділ *«Галичина XIX ст.: мовна ситуація та формування літературної мови і граматичної думки»*, у якому представлені роботи В.Грещука, присвячені аналізу стану і проблемам розвитку української мови в означений період у Галичині. Автор висвітлює також роль справжнього подвижника на ниві просвіти, відомого релігійного діяча, палкого оборонця прав знедолених галичан Івана Могильницького та його праць у процесі національно-духовного відродження. У цьому ж розділі читач ознайомиться з розвідкою про передумови створення та структуру *«Малоруско-німецького словаря»* Є.Желехівського та С.Недільського, а також про його значення в історії української й німецької лексикографії.

У розділі *«Оборонці й дослідники української мови»* вміщені статті, у яких В.Грещук описує роль непересічних особистостей різних часів і народів у розвої нашої мови та науки про неї. Зокрема, йдеться про видатного польського лінгвіста, одного з найяскравіших представників слов'янського мовознавства, з іменем якого пов'язані формування і розвиток мовознавства в Росії, Польщі та Прибалтиці, великого теоретика-лінгвіста, ідеї якого випереджували час, прекрасного організатора науки, засновника Казанської лінгвістичної школи Я.Бодуена де Куртене. В.Грещук на основі опрацювання численних джерел стверджує, що Бодуен де Куртене був послідовним в утвердженні статусу української мови як окремої, самобутньої, рівноправної з іншими слов'янськими мовами, обстоював її права на всебічний вільний розвиток, на запровадження в усі сфери суспільного життя. У праці *«Внесок польських мовознавців XX ст. у розвиток лінгвістичної україністики»* автор рецензованого видання аналізує

напрацювання польських учених-філологів у ділянці структурно-системного опису різнотипних українських говірок, регіонального картографування фонетичних, граматичних і лексичних одиниць, ономастичних студій, міжмовних і міждіалектних взаємин. Зокрема висвітлено здобутки таких дослідників, як В.Вітковський, С.Грабець, К.Дейна, П.Зволінський, М.Кондратюк, В.Курашкевич, Т.Лер-Сплавінський та ін., мовознавчі праці яких збагатили україністику теоретичними напрацюваннями, величезним зібраним матеріалом та його ґрунтовним аналізом, цікавими спостереженнями над окремими питаннями структурно-системної організації, історії формування та особливостей функціонування української мови. Особливе місце серед праць цього циклу належить статті «Внесок Івана Ковалика в українське і слов'янське мовознавство», що є своєрідним пошануванням Людини, абсолютно відданої науці, людини, яка мала вплив і на формування наукового світогляду автора рецензованої книги.

Розмірковуючи про мову, В.Грещук апелює до поглядів багатьох українських та зарубіжних вельетів лінгвістичної думки минулого й сьогодення, про що свідчать численні покликання, серед яких О.О.Потебня, Ф. де Соссюр, І.Г.Милославський, М.Докуліл, Е.Курилович, В.В.Виноградов, І.С.Улуханов, О.С.Кубрякова, Н.Д.Арутюнова, О.А.Земська, О.М.Тихонов, І.І.Ковалик, В.М.Русанівський, І.Р.Вихованець, Н.Ф.Клименко, К.Г.Городенська, П.І.Білоусенко, З.О.Валюх та ін. Яскраву авторську індивідуальність ученого В.Грещука засвідчують не тільки актуальність, новизна та глибина його студій з українського мовознавства, її підкреслюють висока майстерність у володінні науковим стилем, уміння зацікавити читача предметом аналізу, аргументованість і переконливість викладу.

У короткому огляді про автора рецензованого видання «Знаний учений-українознавець», яким починається книга, академік АПН України, доктор філологічних наук, професор В.Кононенко зазначає, що «сучасна мовознавча думка в Україні живиться джерелами, що їх потужно вносять у загальне річище розвитку різні регіони нашої держави. У цей потужний процес безнастанно вносить свої продуктивні ідеї дослідник українського слова Василь Грещук» (с.

б). І свідченням цього є праці знаного лінгвіста, що зібрані в ошатному томі студій з українського мовознавства.

Пена Л.І. Різномаспектне дослідження глибин рідної мови. Рец. на книгу: Василь Грещук. Студії з українського мовознавства: Вибрані праці. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. – 520 с. *Українознавчі студії*. № 11-12 / 2010-2011. С. 445-448.